

Шербініна О. М.
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри інструментально-виконавської
підготовки Ніжинського державного університету ім. М.Гоголя
(м. Ніжин)

Культурологічні засади інструментально-виконавської підготовки музиканта-педагога

У статті висвітлено проблеми осягнення та відтворення музичних явищ на засадах культурологічного підходу. Обґрунтовано значимість мистецької ерудиції як чинника виконавської культури музиканта. Інтеграція мистецьких знань розглядається як умова творчої самореалізації виконавця. Складаючи підґрунтя для взаємозв'язків між різними галузями мистецьких знань, культурологічний підхід додає процесу інструментально-виконавської підготовки структурної єдності та ідейної довершеності, уможливорює становлення всебічно розвиненої особистості музиканта-педагога, забезпечує високий рівень професійної та загальної культури спеціаліста. Значимість культурологічних компонентів для інструментально-виконавської підготовки зумовлює потребу винайдення засобів реорганізації інструментального навчання в закладах довузівської музичної освіти.

Ключові слова: культурологічні засади, художня інтеграція, мистецтво, інструментально-виконавська підготовка.

Постановка проблеми у загальному вигляді... Інтеграція України в світовий економічний і культурний простір, динамізм розвитку сучасного суспільства сприяли трансформації художньої свідомості митця, вивільненню його творчого потенціалу. Будучи суб'єктом культури, людина творить, зберігає і розповсюджує створені нею культурні цінності. Пріоритет культури у політичному, економічному, духовному житті вважається необхідною умовою суспільного прогресу. Охоплюючи різні сфери духовного життя людського суспільства, культура виступає продуктом «творчої роботи духу» (М.Бердяєв).

Ретроспективний аналіз показує, що процес розвитку художньої культури характеризується двома протилежними тенденціями. З одного боку, впродовж тривалого історичного періоду відбувається процес диференціації: мистецтво виходить з первісного синкретичного стану, виокремлюється з інших форм культури, розділяється на різні види. З іншого – відбувається інтеграція мистецтва з іншими формами культури, злиття різних видів творчої діяльності, що призводить до виникнення нових, синтетичних різновидів мистецтва. Утворюючи динамічну систему художнього світу людини, всі види мистецтва органічно поєднані потребою особистості до виявлення духовної сутності. Сформований в свідомості індивіда, відтворений в слові, барвах, звуках чи жестах «образ світу» є результатом моделювання зв'язків між людиною й світом, що, знаходячись в царині суспільної свідомості, виступає головним об'єктом мистецтва.

Осмислення генетичної спорідненості мистецтв та специфічного впливу художнього образу на свідомість людини спричинило рух до інтегративного поєднання дисциплін художньо-естетичного циклу в системі мистецької освіти. Будь-який вид мистецтва, використаний окремо, не може повною мірою забезпечити розв'язання освітніх завдань, тому лише інтеграція мистецтв сприятиме гармонійному розвитку особистості, розкриваючи цілісну художню картину світу і в такий спосіб впливаючи на формування світогляду людини [5, с.105-118]. Найбільш суттєво це виявляється в музичному мистецтві, де найповніше втілюється духовне, емоційне життя, характер, темперамент, психічний склад як окремої людини, так і людської спільності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми... Проблема оволодіння узагальненими художньо-естетичними підходами, що дозволяють сприймати твори музичного мистецтва як культурний феномен, різнобічно досліджена видатними вченими, музикантами як у теоретично-методологічному (Б.Асаф'єв, М.Бонфельд, Ю.Борев, М.Каган, Г.Падалка, Є.Прасолов, О.Рудницька, Л.Школяр), так і практичному аспектах (В.Горностаєва, Г.Коган, Г.Нейгауз, Я.Мільштейн, Г.Ципін). Поряд з цим визнання практичної значущості художньо-естетичних засад інструментально-виконавської підготовки актуалізує пошук педагогічних технологій, спрямованих на винайдення ефективних способів впровадження поліхудожніх й культурологічних компонентів в практику музично-інструментального навчання.

Мета статті полягає в обґрунтуванні мистецької ерудиції як вагомого чинника виконавської культури музиканта, визначенні способів забезпечення культурологічного контексту інструментально-виконавської підготовки майбутнього музиканта-педагога.

Виклад основного матеріалу. Реалізація зазначеної мети зумовлює вирішення відповідних завдань, які передбачають висвітлення шляхів реорганізації форм та змісту інструментального навчання, зорієнтованих на забезпечення цілісного осягнення та відтворення музичних явищ; винайдення пріоритетних форм та методів формування мистецького кругозору й мистецької ерудиції студентів у процесі викладання інструментальних дисциплін; визначення засобів розвитку дивергентного мислення музиканта, забезпечення емоційно-інтелектуальних та пізнавальних потреб виконавця.

Реалізуючи комунікативну, гедоністичну, пізнавальну, просвітницьку, виховну функції, мистецтво складає невід'ємну частину культури. Виникнувши в надрах первісного синкретичного прамистецтва, музика володіє особливою здатністю втілювати у художніх образах багатомірну картину дійсності, формувати ставлення до навколишнього світу, впливати на людську особистість. Узагальнюючи через звукову інтонацію незчисленну кількість особистісних та соціальних ситуацій, музичний твір виступає результатом специфічного емоційного пізнання.

Багатозначність та варіативність музичного смислу, зумовлені природою музичного мистецтва, значною мірою ускладнює процес його осягнення. На відміну від інших видів мистецтва, де образ несе певну інформацію про життєве явище, що викликало відповідні емоції, музика відбиває дійсність опосередковано, потребуючи звукової об'єктивації музичного образу. В системі музичної комунікації триада «композитор – виконавець – слухач» відбиває інтелектуально-творчий взаємозв'язок автора і реципієнта, під час якого відбувається передача художньої інформації. Ця інформація містить певне ставлення до світу, художню концепцію, ціннісні орієнтації. Відповідно до цього особливої значущості набуває діяльність музиканта-виконавця як художника, що здійснює «вторинну» (відносно композиторської) творчу діяльність.

Досліджуючи музично-виконавське мистецтво як явище, що функціонує у певному соціально-культурному середовищі, вчені розглядають його як спосіб особистісної реалізації художнього потенціалу музичного тексту, підкреслюючи, що втілення музичного образу ґрунтується на системі структурно-функціональних норм, які склались у певну епоху. Доведено, що художнє сприймання та мислення людини ґрунтується на естетичних явищах та поняттях, спільних для різних видів мистецтва – художня ідея, художній задум, художній образ.

Найбільш ефективним способом актуалізації зазначених компонентів у музично-виконавській діяльності є впровадження принципу художньої інтеграції, який має забезпечити загальнокультурний контекст навчання та культурологічну спрямованість всіх аспектів професійного становлення музиканта-інтерпретатора. Подібна зорієнтованість інструментального навчання надасть змоги шляхом розвитку всіх художніх та інтелектуальних даних, закладених в людині, всебічно розвивати творчу особистість музиканта-виконавця.

Практичні спостереження підтверджують, що в разі використання принципу взаємодії мистецтв пізнання музичних явищ набуває більшої глибини. Врахування даного принципу активізує процес усвідомлення сутності феномену художньої інтеграції, спрямовуючи розвиток асоціативного мислення на пізнання загальних рис та законів, притаманних різним видам мистецтва. Вивчення музичних явищ не в хронологічній послідовності, а шляхом встановлення художніх принципів їх розвитку, стимулює творчу активність студентів, спонукаючи до пошуку подібних аналогій в різних творах.

Відомо, що будь-який вид творчої діяльності ґрунтується на певному досвіді суспільного та художнього буття особистості. У науково-методичній літературі з питань виконавства такий досвід відбивається в понятті тезаурусу, що розглядається як попередній запас інформації, вражень, знань, які забезпечують сприйняття та переосмислення змісту музичного твору. «Чим вищий тезаурус виконавця, ... чим більше його інтелектуальне та емоційне багатство, чим ширша та глибша його особистість, тим значніші, яскравіші, змістовніші асоціації, що виникають у нього при зіткненні з авторською думкою, з первинною інформацією» – підкреслював Я. Мільштейн [4, с. 18].

Формування мистецького тезаурусу передбачає не тільки накопичення певного асоціативного та теоретичного фонду знань, але й уміння інтерпретувати їх у відповідному смислово-контексті. Це актуалізує значення розумових дій та операцій, які сприяють усвідомленню взаємозумовленості музичних явищ. У зв'язку з цим, набуває вагомості застосування методів, націлених на розвиток аналітичного мислення студентів, зокрема таких, як проблемний виклад матеріалу, використання пізнавальних завдань, евристичні бесіди.

Невід'ємним компонентом формування мистецького кругозору є розвиток навичок вербалізації. Обмеженість лексичного запасу нерідко виступає серйозною перешкодою у художньому розвитку музиканта. Виходячи з того, що у психічному житті людини мова виконує певні функції, важливо зосередити увагу студентів на функціях, значущих для професійної діяльності музиканта-педагога: пізнавальній, експресивній, імпресивній. В класі інструментальної підготовки опанування вербальних навичок відбувається шляхом фіксування власних асоціацій, добору відповідних термінів у процесі роботи над інтерпретацією музичного твору, словесного оформлення отриманих вражень.

В науковому світі існує афоризм стосовно сутності творчого процесу: «Щоб творити, необхідно володіти умінням думати «навколо». Хрестоматійним прикладом проектування віддалених явищ на проблему творчого пошуку є відкриття Архімеда та Ньютона. Аналогічно знання та враження, отримані виконавцем поза музичним досвідом, можуть спонукати його до «відкриттів» у процесі інтерпретаторської діяльності. Показовим прикладом у цьому відношенні є пояснення Ф. Лістом шопенівського *rubato*: «Бачите гілки, як вони похитуються? Листя, як воно колишеться? Корінь і стовбур тримають міцно: ось це і є *tempo rubato*» [1, с. 43].

Спрямованість інструментального навчання на цілісне пізнання музичних явищ та осягнення глибинного взаємозв'язку різновидів художньої творчості передбачає інтеграцію художніх знань на різних смислових рівнях. Соціально-історична детермінованість мистецьких, зокрема музичних явищ потребує володіння інформацією щодо культурного розвитку певних історичних періодів, соціально-культурного контексту процесів становлення стилевих систем та індивідуальних стилів, обізнаності щодо світогляду композитора, моральних засад та естетичних критеріїв його творчості, витоків певних художніх прийомів та композиторської

техніки, традицій та інновацій музичного виконавства. Ці знання виступають фундаментом формування уявлень про функціонування музичного мистецтва в культурному просторі.

Поряд з цим специфіка музичного мистецтва зумовлює значущість чуттєвої сфери у виконавській діяльності. У психологічних дослідженнях наголошується на інтегративній природі чуттєвого осягнення художнього смислу. Взаємодія мистецтв, звернених до різних органів чуття, сприяє виникненню особливого роду уявлень. Важливим моментом їх появи вважається синестезія – взаємодія зору, слуху та інших відчуттів у процесі сприймання. Звернення до прикладів з галузі фортепіанного мистецтва показує різноманітність міжсенсорних асоціацій, які виникають внаслідок взаємовпливу певних видів художньої діяльності. Це кольорове бачення музики у творчості О.Скрябіна, М.Чюрльоніса; зв'язок з літературними джерелами фортепіанних творів Р.Шумана, Ф.Ліста; зорово-фігурні асоціації в музиці К.Дебюссі, М.Равеля, М.Мусоргського.

Можливості мистецтва збагачувати духовні сили особистості посилюються за умов осягнення існуючої спільності між його окремими видами. Велике значення інтеграції художніх знань у музично-виконавській сфері надавали видатні музиканти-педагоги. «...Освічений музикант може з такою ж користю вчитися на рафаелівській Мадонні, як художник на симфонії Моцарта...», – наголошував Р.Шуман [7, с. 139]. Аналогічні думки висловлюють Я.Зак, називаючи живопис імпресіоністів «енциклопедією педалі» [3, с. 55] та К.Гумнов, підкреслюючи, що «в музиці, як і в живописі, є перший і задній план» [2, с.204]. Наведені висловлювання ілюструють думку про те, що інтеграція мистецьких знань збагачує кругозір музиканта-виконавця та відкриває певні можливості для художнього осягнення дійсності, створюючи поле для творчої самореалізації.

Вирізняючись високим ступенем узагальненості, музична мова втілює закономірності багатьох видів художньої творчості. Загально визнаним є положення про те, що образи-уявлення людини в галузі окремих видів мистецтва можуть інтегруватися в іншу художню цілісність, у новий художній образ. Природа цього процесу криється в асоціативній діяльності людської психіки, якій властиве встановлення численних аналогій між схожими характеристиками різних явищ. Досвід показує, що формування здатності до візуалізації та мультисенсорного сприймання відбувається за умов її цілеспрямованого розвитку у процесі практичної діяльності. Визначальну функцію при цьому відіграє гармонізація емоційної та інтелектуальної сфер.

Особливості музично-інтерпретаторської діяльності та специфічність оволодіння виконавською майстерністю потребують особливих методів та прийомів активізації асоціативного мислення, без якого неможливий загальний творчий розвиток музиканта. Використання на заняттях інструментально-виконавської підготовки образних метафор, порівнянь, асоціацій сприяє не тільки розумінню загальних закономірностей музичного мистецтва, а також роботи над музичним твором, вносячи позитив у вирішення вузьких технологічних проблем.

Поширеним прикладом асоціативного співставлення у виконавській практиці є використання поняття «звукова перспектива», без якого неможливо вирішити проблеми багатоелементної фортепіанної фактури в творах композиторів-романтиків. Інший аспект застосування асоціацій у роботі виконавця пов'язаний з визначенням властивостей музичного звуку – «сочистий», «ніжний», «глибокий», «яскравий». Значна кількість запозичених з інших мистецтв термінів відноситься до характеристики тембрової забарвленості звука. Представляє інтерес у цьому відношенні диференціація тембрових характеристик за Б.Тепловим, який виділяє три групи ознак, що залучаються при визначенні якісних показників певного тембру: світлові характеристики, дотикові та просторово-об'ємні [6, с. 76]. З наведених прикладів видно, що внутрішні зв'язки слова, звука, кольору, простору, руху, часу складають підґрунтя творчої роботи музиканта.

Втілюючи численність можливих смислів, музичний твір по-різному сприймається та усвідомлюється окремою особистістю. Занурювання в образні сфери різних видів мистецтва, розширюючи художньо-естетичний кругозір музиканта-інтерпретатора, сприяє глибшому осягненню музичного образу. В аспекті професійної підготовки музиканта систематичне звернення до творів інших мистецтв, використання художніх аналогій у процесі роботи над музичними творами набуває методологічного значення, сприяючи формуванню у виконавця цілісного уявлення про явища музичного мистецтва. Отже, здатність до узагальненого сприймання мистецьких образів, естетичну ерудицію та загально-художню компетентність, що виступають компонентами загальнокультурної та поліхудожньої підготовки музиканта-виконавця, необхідно розглядати як важливі умови творчого розвитку та професійного становлення фахівця.

Одним з найважливіших у професійному становленні музиканта-педагога є вміння індивідуально-творчого перетворення отриманих знань. Розвиток даних умінь пов'язаний з формуванням художньої свідомості студентів шляхом розвитку здатності до комбінаторно-перетворюючої діяльності. Основою навчальних заходів у даному напрямку виступає метод тематичного відбору, який забезпечує актуалізацію слухового та мистецького кругозору в різних тематично-смислових контекстах. Формуванню досвіду свідомого оперування індивідуальним фондом мистецьких знань сприяє впровадження методу виконання творчих завдань, який стимулює становлення умінь самостійного знаходження смислу та сутностей творів музичного мистецтва різних епох, засобів їх відтворення та розкриття перед аудиторією різної вікової категорії.

Результати проведеного аналізу зумовлюють розгляд культурологічних засад інструментального навчання як невід'ємного компоненту професійного становлення музиканта-педагога. Усвідомлення потужного розвивального потенціалу принципу художньої інтеграції сприяє винайденню способів оновлення змісту інструментальної освіти та створення умов, за яких навчально-виховний процес перетворюється на цілеспрямоване прилучення особистості до надбань світової культури, актуалізацію власного тезаурусу та

формування світоглядної системи особистості. Складаючи підґрунтя для взаємозв'язків між різними галузями мистецьких знань, культурологічний підхід додає процесу інструментально-виконавської підготовки структурної єдності та ідейної довершеності, уможливорює становлення всебічно розвиненої особистості музиканта-педагога, забезпечує високий рівень професійної та загальної культури спеціаліста. Значимість культурологічних компонентів для інструментально-виконавської підготовки зумовлює потребу подальшого поглибленого дослідження, спрямованого перш за все на винайдення засобів реорганізації інструментального навчання в закладах довузівської музичної освіти.

Список використаних джерел та літератури:

1. Баренбойм Л. Вопросы фортепианной педагогики и исполнительства / Л.Баренбойм. – Л.: Музыка, 1969. – 288 с.
2. Благой Д.Д. Значение образных ассоциаций в работе педагога-пианиста / Д.Д.Благой. – М.: Музыка, 1966. – С. 201-218. – (Методические записки по вопросам музыкального образования)
3. Зак Я. Статьи, материалы, воспоминания / Я.Зак. – М.: Советский композитор, 1980. – 208 с.
4. Мильштейн Я. Вопросы теории и истории исполнительства / Я.Мильштейн. – М.: Советский композитор, 1983. – 266 с.
5. Рудницька О.П. Педагогіка: загальна та мистецька: навчальний посібник / О.П.Рудницька. – Тернопіль: Навчальна книга–Богдан, 2005. – 360 с.
6. Теплов Б. Проблемы индивидуальных различий / Б.Теплов. – М.: Советский композитор, 1961. – 172 с.
7. Шуман Р. Избранные статьи о музыке / Р.Шуман. – М.: Музыка, 1956.

Аннотация

Щербинина О.Н.

Культурологические основы инструментально-исполнительской подготовки музыканта-педагога

В статье освещены проблемы постижения и отображения музыкальных явлений на основе культурологического подхода. Обоснована значимость художественной эрудиции как фактора исполнительской культуры музыканта. Интеграция художественных знаний рассматривается как условие творческой самореализации исполнителя. Составляя фундамент для взаимосвязей между разными областями художественных знаний, культурологический подход добавляет процессу инструментально-исполнительской подготовке структурного единства и идейной законченности, дает возможность становления всесторонне развитой личности музыканта - педагога, обеспечивает высокий уровень профессиональной и общей культуры специалиста. Значимость культурологических компонентов в инструментально - исполнительской подготовке обуславливает потребность обретения способов реорганизации инструментального обучения в учреждениях среднего музыкального образования.

Ключевые слова: культурологические основы, художественная интеграция, искусство, инструментально-исполнительская подготовка.

Summary

Shcherbinina O.M.

Culturological Bases of Instrumental-Performing Preparation of a Musician-Pedagogue

The article deals with the problems of understanding and reflection of musical phenomena based on cultural approach. The importance of artistic erudition as a factor of performing culture of the musician is grounded. Integration of artistic knowledge as a condition of creative self-realization of the performer is considered. Composing the foundation for interconnections between different spheres of artistic knowledge, culturological approach adds to the process of instrumental-performing preparation structural unity and ideological completeness, gives possibility to establish comprehensively developed personality of a musician-pedagogue, provides for high level of professional and general culture of a specialist. The importance of culturological components in instrumental-performing preparation provides for the necessity to acquire some means of reorganization of instrumental training in the establishments of secondary music education.

Key Words: culturological bases, artistic integration, art, instrumental- performing training.

УДК 787.6.071.2: 371.8–057.875(045)

Яківчук Г.В.

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії та методики музичного мистецтва
Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії
(м.Хмельницький)

Організація роботи ансамблю бандуристів у педагогічних закладах

У даній статті розглядаються окремі аспекти оволодіння основами майстерності ансамблевого бандурного виконавства. Автором запропоновано форми та методи, які можуть бути використані в процесі